

© **О. В. Тріщук**, д-р наук із соц. комунікацій, проф.,
Н. М. Фіголь, канд. філол. наук, доц., **В. С. Кір'як**,
магістерка, КПІ ім. Ігоря Сікорського, Київ, Україна

ЕЛЕКТРОННЕ НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ

У статті досліджено новітнє соціальнокомунікаційне явище — електронне навчальне видання, схему та специфіку комунікації в освітньому процесі, розмежовано поняття «освітній простір», «освітнє середовище».

Ключові слова: навчальний процес; електронне навчальне видання; електронне навчальне середовище; соціальні комунікації.

Постановка проблеми

Сучасне людство використовує у своєму розвитку різноманітні інформаційно-комунікаційні технології, які допомагають йому краще справлятися з тією лавиною інформації, що постійно надходить різними каналами. Інформаційні технології проникають в усі сфери життя людини, але найбільш помітним є їх вплив в освітній галузі, оскільки вони сприяють розвитку інтелектуальних здібностей і пізнавальних інтересів людини, необхідних для її подальшого функціонування в умовах динамічних змін «інформаційно-знаннєвого суспільства» [1, С. 3]. Активне впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в цю галузь якісно змінило систему комунікації в ній, тому пріоритетним напрямом для аналізу стає взаємодія суб'єктів інформаційно-освітнього простору. Актуальним є дослідження ролі електронних навчальних видань (ЕНВ) як важливого комунікаційного ресурсу, завдяки

якому людина може отримати знання в тому обсязі, який їй необхідний для саморозвитку та самовдосконалення.

Аналіз попередніх досліджень

З'ясуванню та особливостям ЕНВ присвячено чимало наукових праць вітчизняних і зарубіжних дослідників. Сучасні науковці вивчають електронні видання (ЕВ) у різних аспектах: історія виникнення, формати, класифікація (Г. С. Вараксин, Т. Ю. Киричок), структура (К. Л. Бугайчук, С. Б. Фіялка), особливості підготовки та вимоги до них (В. М. Анохін, О. Г. Корбут, Н. В. Кононець), дидактичні можливості (В. М. Анохін, Л. Е. Гризун, В. М. Мадзігон), технології та особливості створення (В. М. Анохін, Л. І. Білоусова, Е. К. Блінова), ефективність застосування ЕНВ (О. М. Алексєєв та О. О. Булавкова, І. Василиків, О. О. Гриценчук). Особливо аналізують ЕВ з різних галузей знань О. М. Алексєєв, А. В. Литвин.

Вимоги до ЕНВ, закріплені у відповідних положеннях та стандартах, також стають предметом зацікавлень науковців (В. П. Вембер, Л. Гаврілова). Алексеєнко, Сізова (2006) окреслили основні проблеми, що виникають під час редакційної підготовки навчальних видань.

Аналіз іноземних досліджень засвідчив актуальність питань, пов'язаних із впровадженням ЕНВ у навчальний процес. Вивченням особливостей використання ЕНВ займалися зарубіжні дослідники Бейкер-Евелет, Стоун (2015), Джеймс, Селінда, Берг, Піллон, Вільямс (2015), Кесада, Гонсалес (2015), Сем Ван Хорн, Расел, Чах (2015), Кахлер (2017), Логлін, Пінес (2000), Гресті, Едвардз-Джонс (2012), Бреу, Буд (1995) та ін.

Більшість їхніх робіт зосереджена на визначенні ефективності використання ЕНВ, на конкретних польових дослідженнях, проведенні анкетування, опитування та залученні експертних груп. Ці дослідження проводили в Італії, Іспанії, Люксембурзі, Сполучених Штатах, Канаді та ін. країнах.

Попри широку палітру висвітлюваних наукових проблем, соціальнокомунікаційна сутність ЕНВ ще й досі залишається недостатньо опрацьованою.

Мета роботи

З'ясування ролі електронних навчальних видань як соціально-комунікаційного явища.

Результати проведених досліджень

Під час проведення досліджень використовувались такі методи:

аналіз, індукція, історіографічний — проведено аналіз літературних джерел з проблематики ЕНВ в Україні та світі; синтез, дедукція — зроблено конкретні узагальнення досліджуваного явища; компаративістський — порівняно аналізоване явище з іншими явищами навколишньої дійсності.

ЕНВ — комп'ютерний засіб, який надає різні види навчального матеріалу з тієї чи іншої дисципліни за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій, забезпечує тих, хто навчається, ефективними стратегіями пошуку та використання інформації і створює умови для самонавчання та самоконтролю. Як справедливо зазначає Т. Н. Каменева, «він є не тільки засобом навчального призначення, а й повноцінним компонентом інформаційно-освітнього простору, в якому викладач і студент постають суб'єктами процесу навчання» [2, С. 464].

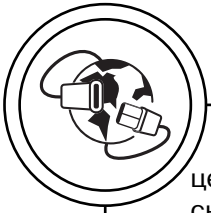
Поняття «освітній простір» сучасні дослідники визначають доволі варіативно:

— педагогічна реальність, в якій відбувається процес і спостерігається результат засвоєння особистістю певної системи наукових знань, практичних умінь і навичок [3, С. 465–466];

— комплекс взаємопов'язаних умов, чинників, що так чи інакше впливають на освіту людини [4, С. 233];

— поле потенційних можливостей, що дозволяє особистості задовольнити свої освітні потреби, вибрати в ньому індивідуальний маршрут для здобуття освіти на різних стадіях свого розвитку [5, С. 189];

— певна соціальна сфера, що пов'язана з явищами та про-

цесами в галузі освіти, де здійснюється освітня діяльність [6, С. 115];

— сфера освітньої галузі, що визначає рівень розвитку людини, суспільства, галузі, нації та держави, відтворює та нарощує її інтелектуальний, духовний та екологічний потенціал [7].

Як бачимо, науковці відходять від уявлення про освітній простір як фізичне місце, сукупність інститутів, де провадиться освітня діяльність. Цими визначеннями задаються два вектори розгляду розглядуваного поняття: 1) освітній простір — це сфера освітньої діяльності, набір потенційних можливостей; 2) комплекс певним чином пов'язаних між собою умов, які можуть чинити вплив на освіту людини.

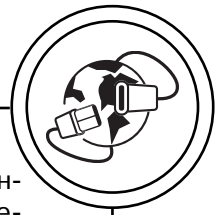
Освітній простір у такому випадку є швидше символічним, ніж об'єктивним чи суб'єктивним. Він з'являється та функціонує там, де відбувається взаємодія різних способів діяльності, та в результаті сприяє тому, що кожен суб'єкт стає здатним змінити власну позицію та своє бачення освітньої ситуації, а значить спроектувати новий варіант освітнього маршруту [8, С. 160].

Включення людини в освітній простір перетворює його на освітнє середовище. Між поняттями «освітній простір» та «освітнє середовище» є багато точок дотику, адже обидва вони виступають оточенням, зовнішнім по відношенню до суб'єкта освітнього процесу, але вони не тотожні. Поняття «освітнє середовище» відображає взаємозв'язок умов, що забезпечують освіту людини та передбачає заглибленість у нього, використання потоку його

інформації задля зміни та вдосконалення людського «Я», тоді як освітній простір більшою мірою передбачає не заглиблення, а лише присутність у ньому. Освітній простір може існувати незалежно від того, хто навчається. Безвідносно до людини про освітнє середовище не може йти мова. Як зазначив В. А. Козирев, воно є більш реальним, а простір навпаки — більш віртуальний [9, С. 8].

Розмежування цих двох понять вносить певну логічну стрункість у теорію комунікації в освітній сфері, адже дозволяє розглядати електронний освітній простір як багатовимірне утворення, яке охоплює освітнє середовище та тих, хто задіяний в освітньому процесі, і як сферу та місце взаємодії трьох його суб'єктів: активного викладача, активного освітнього середовища та активного студента. У цьому випадку інформаційний простір є тим місцем, що охоплює комунікаторів у процесі їх взаємодії, у результаті якої відбувається приріст знань і розвиток їх комунікаційних умінь, а взаємодія викладача та студента постає активною співпрацею з інформаційним середовищем як інформаційним компонентом освітнього простору, структурованим у такий спосіб, що він сам активно впливає на інших суб'єктів останнього.

Упровадження інформаційно-комунікаційних технологій у навчальний процес спричинило оновлення освітнього простору та освітнього середовища та зумовило появу понять «електронний освітній простір» та «електронне освітнє середовище». Електронний освітній простір ми трактуємо як

забезпечену сучасними комп'ютерними засобами і технологіями віртуальну територію існування структурованих інформаційних ресурсів, що акумулюють результати комунікаційної діяльності суб'єктів освітнього процесу; комплекс умов, що сприяють розвитку учасників освітнього процесу, нарощуванню їх інтелектуального та духовного потенціалу на основі використання сучасних інформаційних засобів і технологій.

Електронне освітнє середовище розуміємо як багаторівневу систему, інформаційне поле взаємодії учасників освітньої діяльності за допомогою комплексу комп'ютерних засобів і технологій, які дають змогу керувати змістом цієї діяльності та комунікацією її учасників. Ця багатофункціональна система «об'єднує: 1) інноваційні та традиційні технології, специфічні для взаємодії учасників навчального процесу в рамках відкритої моделі асинхронного індивідуального навчання; 2) інформаційні ресурси: бази даних і знань, бібліотеки, електронні навчальні матеріали тощо; 3) сучасні програмні засоби: програмні оболонки, засоби електронного зв'язку» [10, С. 5].

В умовах комп'ютеризації освітнього процесу індивідуум опиняється в оточенні різних підпросторів (особистісного, предметного тощо), кожен з яких може стати для нього його середовищем, якщо він починає взаємодіяти із цим підпростором та опиняється всередині його. Сьогодні йде активний процес створення електронних середовищ для різних навчальних дисциплін, які (середовища) спрямовані на підтримку освітнього процесу та переду-

сім на самостійну роботу студентів. Одним з таких освітніх середовищ є ЕНВ — системно організована сукупність інформаційного та навчально-методичного забезпечення, яка нерозривно пов'язана з людиною як суб'єктом освітнього процесу.

ЕНВ є повноцінним компонентом інформаційного освітнього простору, у якому всі комунікатори знаходяться як суб'єкти навчального процесу, спілкуються, взаємодіють задля вирішення спільного завдання — досягнення цілей навчання, виховання і розвитку особистості. Взаємодія комунікаторів відбувається за схемою СУБ'ЄКТ (викладач)—СУБ'ЄКТ (ЕНВ)—СУБ'ЄКТ (студент), яка передбачає найвищий рівень активності кожного її члена, реакцію ЕНВ на будь-які дії викладача і студента та взаємодію цих двох комунікаторів з ним.

Комунікування за цією схемою передбачає інтелектуальну взаємодію як обмін інформацією і як обмін діями, прямий та опосередкований взаємовплив паритетних суб'єктів, який сприяє інтенсивному їх саморозвитку та перетворює навчання в ділову співпрацю рівноправних партнерів. Його основними ознаками є:

- цілеспрямованість (прагнення до спільної мети);
- мотивованість (активне, зацікавлене ставлення до спільної діяльності);
- цілісність (взаємопов'язаність суб'єктів діяльності);
- результативність (здатність досягати результат) тощо [11, С. 81].

Суб'єктна позиція ЕНВ виявляється в його здатності постійно самоналагоджуватися та завдяки

цьому створювати умови для взаємодії всіх комунікаторів освітнього процесу, у процесі якої відбувається їх розвиток, коригується поведінка кожного відповідно до тієї чи іншої ситуації та забезпечується прямий і зворотній зв'язок між ними. Таке самоналаджування (зміна) триває до тих пір, поки не стабілізується поведінка суб'єктів у міру накопичення ними досвіду взаємодії.

Як активний суб'єкт ЕНВ пропонує широкий вибір умов для повноцінної реалізації активної позиції викладача і студента в освітньому процесі. Зокрема воно надає їм можливість вільно оперувати своїм контентом і знаходити оптимальні освітні стратегії та адаптувати цей контент до їхнього запиту. Коли виникають деякі проблеми під час роботи над тим чи іншим матеріалом, бракує інформації з того чи іншого питання ЕНВ, яке не обмежується лише власними сторінками, завдяки зручному сервісу та одній з найважливіших його властивостей — інтерактивності — відсилає комунікатора до глобального інформаційного середовища й у такий спосіб надає йому можливість знайти додаткові ресурси, наприклад, енциклопедії, навчальні програми, що сприятимуть їх вирішенню.

Лише одним кліком на якусь нове поняття, згадувану подію чи людину можна отримати посилення на той документ, у якому про них ідеться детально. Тут може стати в пригоді також і мережева співпраця з партнерами по комунікації.

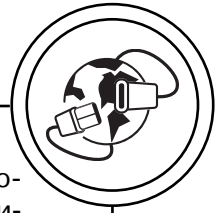
ЕНВ постає не лише як джерело пізнавальної інформації, середовище накопичення знань,

а й набуває статусу рівноправного суб'єкта освітньої взаємодії, оскільки «дозволяє організувати практично безкоштовні, зручні у часі контакти між будь-якою кількістю людей, забезпечити зручний і гнучкий обмін інформацією (причому в будь-якому вигляді) між ними» [12, С. 77]. Тут можливе пряме спілкування комунікаторів, під час якого можна отримати консультацію безпосередньо в автора ЕНВ, а той має змогу дати необхідні пояснення.

Інтелектуальні інструменти ЕНВ, до яких належать програмні засоби для здійснення обчислювальних дій, інформаційного моделювання, автоматизованого перекладу тощо та для виконання репродуктивної діяльності, вивільняють людину від рутинних операцій для більш творчих, інтелектуальних дій. А це «розвиває культуру навчання, творення, обміну і співпраці у швидкозмінному суспільстві знань, формуючи таким чином позитивне ставлення до навчання, бажання навчатися, здобувати знання і як наслідок — забезпечує формування позитивної мотивації до учіння» [13, С. 401].

Регуляторні його інструменти, як-от бази даних, програми, графіки, реалізовані у віддаленому доступі, електронні органайзери та календарі з нагадуванням подій, технології мережевого управління контентом, мережевий моніторинг діяльності, допомагають комунікаторам у самоорганізації та управлінні своєю діяльністю.

Суб'єктна позиція ЕНВ передбачає науково-методичне забезпечення, педагогічний супровід освітнього процесу та стимулювання викладача і студента до «пошуку

нових фахових знань, нетрадиційних способів вирішення поставлених задач, зокрема засобами інформаційно-комунікаційних технологій» [14, С. 202]. Середовище ЕНВ допомагає їм здійснювати пошук нових знань у насиченому ресурсами та комунікаціями глобальному освітньому середовищі і на їх основі вибудувати власне індивідуальне середовище, яке надалі стане потужним засобом їхнього саморозвитку. Але для цього потрібен високий рівень пізнавального інтересу, прагнення постійно рефлексувати, що дозволить йому своєчасно скоригувати процес самоосвіти задля освоєння широкого спектру нових компетенцій, які пов'язані з умінням отримувати нові знання і на їх основі самостійно ставити нові цілі.

Будучи інтерактивною навчальною системою, ЕНВ забезпечує організацію самостійної роботи студента, допомагає йому не тільки зрозуміти цілі того чи іншого завдання, а й обрати той спосіб його виконання, який він вважає найоптимальнішим. Причому тут можуть бути використані різні програмні засоби, зокрема навчальні комп'ютерні ігри, у результаті чого може з'явитися новий важливий саме для цього суб'єкта інформаційний продукт, який допоможе йому краще сприйняти зміст теми, що вивчається, а це сприяє розвитку здібностей мислити, критично ставитися до інформації.

Потенціал ЕНВ найбільшою мірою проявляється для тих студентів, у яких добре сформовані якості суб'єкта навчального процесу. Зазвичай такі студенти хочуть свободи в освітній діяльно-

сті, реалізуючи в ній свої здібності. Але для цього необхідний високий рівень їхньої мотивації, а також орієнтир на саморозвиток і самоосвіту [15, С. 267]. В іншому разі інформаційне середовище ЕНВ не стане ефективним засобом самостійної роботи студента та не сприятиме його самовдосконаленню.

Викладачеві, який зорієнтований на використання високоякісних доступних інформаційних ресурсів, ЕНВ також надає можливість професійно саморозвиватися, самовдосконалюватися, ефективно освоювати передові технологічні процеси та отримувати знання, які дуже швидко оновлюються. Ця можливість сьогодні є особливо актуальною, адже стрімкий розвиток інформаційно-комп'ютерних технологій спричинює постійні зміни змісту, засобів і методів особистісно орієнтованого навчання, які потрібно враховувати, щоб мати змогу в умовах практично необмеженого доступу до навчальної інформації належним чином супроводжувати інформаційно-освітню діяльність студента.

Завдяки ЕНВ і комунікаційному потенціалу та ресурсам поєднаного з ним глобального інформаційного середовища суб'єкт-викладач має змогу застосовувати різні моделі взаємодії зі студентами, трансформувати аудиторну комунікацію у віддалені види спілкування з ними і перетворити управління освітньою діяльністю в нові форми з оперттям на бази даних і мережевий моніторинг. Для цього, як зазначає Т. Н. Носкова, йому необхідно навчитися мислити по-новому, по-новому виконува-

ти свої професійні обов'язки, адекватно використовуючи високий потенціал сучасного інформаційного середовища, а не переносити в електронне середовище давно відпрацьовані завдання [16, С. 121]. Насамперед, він має добре володіти навичками професійної самодіагностики стосовно того, якими способами взаємодії він найчастіше послуговується, адже без цього не може бути сформований органічний для нього стиль спілкування, який буде спрямований на врахування інтересів, запитів студента та забезпечить його особистісне становлення та зростання. Ця позиція дає йому змогу не лише обирати ефективні технології донесення інформації до студента, які допомагають продуктивно організувати діяльність останнього, а й отримувати значущий результат для власного професійного становлення та розвитку. Вона може виражатися в таких уміннях:

- проектування власної системи цілей взаємодії зі студентами на основі різноманіття заданих завдань;
- особистісної інтерпретації змісту навчального предмета;
- адаптації технологій викладання до власних можливостей і можливостей студента;
- визначення критеріїв оцінювання успішності власної освітньої діяльності та результатів процесу викладання;
- максимального використання всього потенціалу викладацької діяльності (способів викладання, організації самостійної роботи студента) для забезпечення процесу особистісно-професійного становлення студента [17, С. 40].

В ЕНВ проявляється суб'єктність не лише викладача, а й студента, який споживає інформацію не лише з обмеженого числа пропонуваних джерел, а й користується безліччю ресурсів глобального освітнього простору. У середовищі ЕНВ студент обирає спосіб дій (керовані чи самокеровані), пріоритетні інформаційні технології, час і місце роботи з ресурсом. Завдяки безкінечному нарощуванню інформаційних потоків він вчиться самостійно визначати оптимальні шляхи взаємодії з цим освітнім ресурсом, реалізувати інформаційний запит, і в такий спосіб готується до подальшого використання знань у майбутньому житті [18, С. 118].

Маючи змогу систематизувати та порівнювати отримані знання, і навіть, у кінцевому підсумку, створювати нові джерела знань, він самостійно формулює для себе освітні цілі та шляхи їх досягнення, активно здійснює вибір інформаційного насичення свого навчального маршруту по ЕНВ, виходячи з власних потреб, мотивів і цілей, і в такий спосіб бере на себе відповідальність за освітній результат, що робить навчання більш значущим і приємнішим. При цьому індивідуальний освітній маршрут не призводить до самоізоляції студента, навпаки, він передбачає ефективну взаємодію з іншими комунікаторами, під час якої кожен навчається реалізувати партнерські відносини, визнавати цінності та думку партнера.

Суб'єктна позиція студента як співучасника та конструктора освітнього процесу допомагає йому обирати спосіб виконання того чи іншого завдання, а не бути

лише виконавцем дій, регламентованих іншим суб'єктом, тобто об'єктом зовнішніх впливів. Важливою є можливість вибору зовнішнього та внутрішнього оцінювання його власних рішень і міри допомоги від викладача, щоб уникнути ризиків і подолати бар'єри, які можуть з'явитися на цьому шляху. Наприклад, викладач може посприяти студенту в розробці його власних фільтрів під час оцінювання об'єктивності, достовірності, повноти та корисності знайденої в ЕНВ і безмежних потоках інтернету інформації. Передусім він має створити такі умови, щоб студент зумів реалізувати власну освітню ініціативу та допомогти йому самостійно обрати шлях для її реалізації. При цьому важливо визначити міру цієї допомоги та той момент, коли студент її вже не потребує. Сереве місце ЕНВ мотивує студента аналізувати свої дії і, за потреби, звертатися за допомогою не лише до педагога, а й до інших студентів, які опановують подібну тему.

Висновки

У сучасному швидкозмінному освітньому просторі ЕНВ є повноцінним його компонентом серед інших суб'єктів навчального процесу — викладача та студента, які спілкуються, взаємодіють задля вирішення спільного завдання — отримання знань та формування високодуховної особистості. Взаємодія комунікаторів відбувається за схемою СУБ'ЄКТ (викладач)—СУБ'ЄКТ (ЕНВ)—СУБ'ЄКТ (студент), проте успіш-

ність навчального процесу за такою комунікативною схемою на пряму залежить від найвищого рівня активності кожного її члена та успішної взаємодії і комунікації усіх комунікаторів.

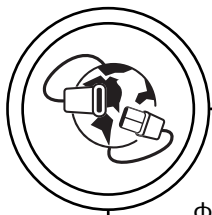
При цьому ЕНВ набуває новітніх, вкрай необхідних у сучасному освітньому середовищі функцій. По-перше, ЕНВ здійснює науково-методичне забезпечення і педагогічний супровід освітнього процесу. У його середовищі відбувається становлення професійно значущих якостей викладача, який перестає бути монопольним володарем знання, і студента, що приймає нову роль активного суб'єкта навчання.

По-друге, ЕНВ чинить істотний вплив на хід і результати навчання, створює оптимальні умови для реалізації потенційних можливостей викладача і студента як активних суб'єктів освітнього процесу. Завдяки йому студент має можливість створити свій індивідуальний освітній кейс, виходячи з власної мети та базового рівня знань.

І врешті-решт, ЕНВ акумулює в собі певні функції і студента (спрощуючи навчальний процес методично, темпорально та просторово), і викладача (перебираючи на себе роль функціонального лектора, інструктора, консультанта і контролера, хоча не цілком персоналізованого) та в результаті — істотно змінює і модернізує навчальний процес, що потребує більш глибокого усвідомлення і може бути предметом подальших досліджень.

Список використаної літератури

1. Пархоменко О. В. Інформаційно-знаннєве суспільство: проблеми, особливості / О. В. Пархоменко // Науково-технічна інформація. 2010. № 1. С. 3–6.

2. Каменева Т. Н. Разработка электронного учебника как компонента информационного образовательного пространства / Т. Н. Каменева // Образовательные технологии и общество (Educational Technology & Society). 2012. Том 15. № 3. С. 464–477.
3. Єжова О. О. Створення освітнього середовища, спрямованого на формування ціннісного ставлення до здоров'я в учнів професійно-технічних навчальних закладів / О. О. Єжова // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. пр. / Ін-т проблем виховання НАПН України. Кам'янець-Подільський, 2011. Вип. 15, кн. 1. С. 464–471.
4. Макар Л. М. Сутність освітнього середовища в педагогічному процесі / Л. М. Макар // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2013. Вип. 30. С. 229–236. Режим доступу: <https://nbuv.gov.ua/UJRN/Pfto>.
5. Скибицкий Э. Г. О соотношении понятий «информационно-образовательное пространство» и «информационно-образовательная среда» / Э. Г. Скибицкий, О. Артюшкин // Сибирский педагогический журнал. 2007. № 14. С. 186–196.
6. Чорний В. Інформаційно-освітній простір як середовище для розвитку особистості / В. Чорний // Навчання і виховання обдарованої дитини. 2016. Вип. 2. С. 113–120.
7. Термінологічний словник з інноваційних методик навчання на основі інформаційно-телекомунікаційних технологій навчання [текст] / уклад. М. Ю. Кадемія; за ред. Р. С. Гуревича. Вінниця: ЛандолТД, 2008. 103 с.
8. Королюк И. Э. Влияние реально-виртуального образовательного пространства на деятельность педагога / И. Э. Королюк // Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки. 2015. № 11–2. С. 158–163.
9. Козырев В. А. Теоретические основы развития гуманитарной образовательной среды педагогического университета: автореферат дис. д.пед.наук / В. А. Козырев. СПб., 2000. 36 с.
10. Марчевская Т. Н. Модель виртуального пространства учебной дисциплины / Т. Н. Марчевская, Н. А. Петрова, О. А. Ходакова. Смоленск: ГАУ ДПО СОИРО, 2019. 32 с.
11. Витвицкая Л. А. Взаимодействие субъектов образовательного процесса / Л. А. Витвицкая // Вестник Оренбургского государственного университета. 2005. № 10–1(48). С. 77–82.
12. Петухова Л. Є. Трисуб'єктна дидактика в моделі інноваційного розвитку освітніх систем / Л. Є. Петухова // Педагогічні науки: зб. наук. праць / ред. Є. С. Барбіна. Херсон: ХДУ, 2014. Вип. 65. С. 74–80.
13. Співаковський О. В. До оцінювання взаємодії у моделі «Викладач—студент—середовище» / О. В. Співаковський, Л. Є. Петухова, Н. А. Воропай // Наука і освіта. 2011. № 4, С. 401–405.
14. Поясок Т. Б. Організація педагогічної взаємодії учасників освітнього процесу в комп'ютерно орієнтованому навчальному середовищі закладу вищої освіти / Т. Б. Поясок, О. І. Беспарточна // Інформаційні технології і засоби навчання. 2018. Том 67. № 5. С. 199–210.
15. Носкова Т. Н. Самоорганизация во внеаудиторной работе студентов в условиях информатизации / Т. Н. Носкова, С. С. Куликова // Вестник университета (Государственный университет управления). 2012. № 14. С. 265–271.
16. Носкова Т. Н. Виртуальная образовательная среда: преподаватель и студент / Т. Н. Носкова // Известия Рос. гос. пед. ун-та им. А. И. Герцена. 2011. Вип. 142. С. 119–126.

17. Усенко И. С. Разновидности субъектов образовательного взаимодействия / И. С. Усенко // Вышэйшая школа. 2014. № 1. С. 37–41.

18. Носкова Т. Н. Педагогика общества знаний: монография / Т. Н. Носкова. СПб: Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2015. 236 с.

References

1. Parkhomenko, O. V. (2010). Informatsiino-znannieve suspilstvo: problemy, osoblyvosti / O. V. Parkhomenko [Information and knowledge society: problems, features]. *Journal of Naukovo-tekhnichna informatsiia*, 1, 3–6 [in Ukrainian].

2. Kameneva, T. N. (2012). Razrabotka elektronnoho uchebnika kak komponenta informatsionnogo obrazovatel'nogo prostranstva [Development of an electronic textbook as a component of the educational information space]. *Journal of Obrazovatel'nye tekhnologii i obshchestvo (Educational Technology & Society)*, Vol. 15, 3, 464–477 [in Russian].

3. Yezhova, O. O. (2011). Stvorennia osvithnoho seredovyschcha, spryamovanoho na formuvannia tsinnisnoho stavlennia do zdorov'ia v uchniv profesiino-tekhnichnykh navchalnykh zakladiv [Creating an educational environment aimed at forming a valued attitude to health in students of vocational schools]. *Journal of Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi*, 15, book 1, 464–471 [in Ukrainian].

4. Makar, L. M. (2013). Sutnist osvithnoho seredovyschcha v pedahohichnomu protsesi [The essence of the educational environment in the pedagogical process]. *Journal of Pedagogika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh*, 30, 229–236. Retrieved from <https://nbuv.gov.ua/UJRN/Pfto> [in Ukrainian].

5. Skibitskiy, E. G. & Artyushkin, O. (2007). O sootnoshenii ponyatiy 'informatsionno-obrazovatel'noe prostranstvo' i 'informatsionno-obrazovatel'naya sreda' [On the correlation of the concepts of 'information and educational space' and 'information and educational environment']. *Journal of Sibirskiy pedagogicheskii zhurnal*, 14, 186–196 [in Russian].

6. Chornyi, V. (2016). Informatsiino-osvitnii prostir yak seredovyschche dlia rozvytku osobystosti [Information and educational space as an environment for personal development]. *Journal of Navchannia i vykhovannia obdarovanoi dytyny*, 2, 113–120 [in Ukrainian].

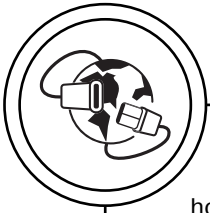
7. (2008). *Terminolohichniy slovnyk z innovatsiinykh metodyk navchannia na osnovi informatsiino-telekomunikatsiinykh tekhnolohii navchannia [Terminological dictionary of innovative teaching methods based on information and telecommunication technologies]*. Vinnytsia: LandoLTD, 103 p. [in Ukrainian].

8. Korolyuk, I. E. (2015). Vliyanie real'no-virtual'nogo obrazovatel'nogo prostranstva na deyatelnost' pedagoga [The influence of real-virtual educational space on the activities of a teacher]. *Journal of Gumanitarnye, sotsial'no-ekonomicheskie i obshchestvennye nauki*, 11–2, 158–163 [in Russian].

9. Kozyrev, V. A. (2000). *Teoreticheskie osnovy razvitiya gumanitarnoy obrazovatel'noy sredy pedagogicheskogo universiteta [Theoretical Foundations of the Development of the Humanitarian Educational Environment of a Pedagogical University]*. Sankt-Peterburg, 36 p. [in Russian].

10. Marchevskaya, T. N. & Petrova, N. A. & Khodakova, O. A. (2019). *Model' virtual'nogo prostranstva uchebnoy distsipliny [Model of the virtual space of an academic discipline]*. Smolensk: GAU DPO SOIRO, 32 p. [in Russian].

11. Vitvitskaya, L. A. (2005). Vzaimodeystvie sub'ektov obrazovatel'nogo protsessa [Interaction of subjects of the educational process]. *Journal of Vestnik Orenburgskogo gosudarstvennogo universiteta*, 10–1(48), 77–82 [in Russian].

12. Petukhova, L. Ye. (2014). Trysub'iektna dydaktyka v modeli innovatsiino-ho rozvytku osvitnikh system [Three-subject didactics in the model of innovative development of educational systems]. *Journal of Pedagogichni nauky*, 65, 74–80 [in Ukrainian].
13. Spivakovskiy, O. V. & Petukhova, L. Ye. & Voropai, N. A. (2011). Do otsiniuvannya vzaiemodii u modeli 'Vykladach—student—seredovyshe' [To evaluate the interaction in the model 'Teacher-student-environment']. *Journal of Nauka i osvita*, 4, 401–405 [in Ukrainian].
14. Poiasok, T. B. & Bespartochna, O. I. (2018). Orhanizatsiia pedagogichnoi vzaiemodii uchashnykiv osvitnoho protsesu v komp'iuterno orientovanomu navchalnomu seredovyshechi zakladu vyshchoi osvity [Organization of pedagogical interaction of participants of educational process in computer-oriented educational environment of higher education institution]. *Journal of Informatsiini tekhnologii i zasoby navchannia*, Vol. 67, 5, 199–210 [in Ukrainian].
15. Noskova, T. N. & Kulikova, S. S. (2012). Samoorganizatsiya vo vneaudиторноy rabote studentov v usloviyakh informatizatsii [Self-organization in extracurricular work of students in the conditions of informatization]. *Journal of Vestnik universiteta (Gosudarstvennyy universitet upravleniya)*, 14, 265–271 [in Russian].
16. Noskova, T. N. (2011). Virtual'naya obrazovatel'naya sreda: prepodavatel' i student [Virtual educational environment: teacher and student]. *Journal of Izvestiya Ros. gos. ped. un-ta im. A. I. Gertsena*, 142, 119–126 [in Russian].
17. Usenko, I. S. (2014). Raznovidnosti sub'ektov obrazovatel'nogo vzaimodeystviya [Varieties of subjects of educational interaction]. *Journal of Vysheyshaya shkola*, 1, 37–41 [in Russian].
18. Noskova, T. N. (2015). *Pedagogika obshchestva znaniy*. Sankt-Peterburg: Izd-vo RGPU im. A. I. Gertsena, 236 p. [in Russian].

The article investigates the latest social communication phenomenon — electronic educational publication, scheme and specifics of communication in the educational process, distinguishes the concepts of 'educational space', 'educational environment'.

The purpose of our study is to clarify the role of e-learning publications as a social communication phenomenon.

Keywords: educational process; electronic educational publication; electronic educational environment; social communication.

Рецензент — Т. Г. Файчук, канд. філол. наук, старш. наук.
співр., Інститут мовознавства ім. О. Потебні

Надійшла до редакції 10.06.20